

1985). 2. *Relation des voyages faits par les arabes et les persans dans l'Inde et la Chine dans le IXe siècle de l'ère chrétienne* (I-II, Paris 1845). Süleyman et-Tâcir ve Ebû Zeyd es-Sîrâfî adlı iki seyahatçiden biri tarafından IX. yüzyıl ortalarında kaleme alındığı kabul edilen *Ah̄bârü's-Şîn ve'l-Hind* adlı seyahatnâmenin notlar ve açıklamalarla birlikte tercümesi olup Reinaud esere geniş bir mukaddime yazmıştır. Reinaud ayrıca Harîrî'nin *el-Mağâmât*'ını (*Les séances de Harîrî*, Joseph Naphtali Derenbourg'la birlikte, I-II, Paris 1847-1853), İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil*'inin 491 (1098) yılında Antakya'nın işgaliyle başlayan ve 628 (1231) yılı olaylarıyla sona eren kısmını Etienne-Marc Quatremère, Charles François Defrémery, Barbier de Meynard, William Mac-Guickin de Slane ile birlikte neşre hazırlamış ve Fransızca'ya çevirmiştir (*RHC Or.*, I [1872], s. 187-744; II/1 [1887], s. 1-180).

BİBLİYOGRAFYA :

G. Dugat, *Histoire des orientalistes de l'Europe du XIIe au XIXe siècle*, Paris 1868, I, 186-232; Ebû'l-Kâsım-ı Sehâb, *Ferheng-i Hâverşinâsân*, Tahran 1973, s. 296-297; Necîb el-Akîkî, *el-Müşteşrikün*, Kahire 1980, I, 175-176; Abdurrahman Bedevî, *Meusû'atü'l-müşteşrikîn*, Beyrut 1984, s. 216-222; Mahmûd el-Mikdâd, *Târîhu'd-dirâsâti'l-'Arabîyye fi Fransa*, Küveyt 1413/1992, s. 119, 125; Abdülkerim Özeydin, "el-Kâmil", *DİA*, XXIV, 282.

İSMAİL YİĞİT

REİS

(الرئيس)

Ortaçağ'da bazı İslâm devletlerinde şehirleri yöneten görevlilere verilen unvan.

Sözlükte "başkan, lider" anlamına gelen reis kelimesi, İslâm medeniyeti tarihinde terim olarak IV. (X.) yüzyıldan VI. (XII.) yüzyıla kadar genellikle bugünkü belediye başkanı (reîsü'l-beled) ve vali karşılığında kullanılmıştır. Reislerin daha çok Büveyhîler, Fâtımîler, Selçuklular ve Eyyübîler'in hâkimiyeti altındaki bölgelerde görev yaptıkları, Suriye'deki şehirlerde idarî işler yanında hisbe ve şurta teşkilâtının ifa ettiği çarşı ve pazarların kontrolü, emniyet ve huzurun sağlanması gibi hizmetlerle de yükümlü tutuldukları görülmektedir. Reislerin aynı zamanda vezir olarak tayin edildiği Dimaşk'ta Benî Kilâb'a mensup Süffoğulları 1096-1154 yılları arasında reislik makamını ellerinde tutmuşlardır. Bu aileden Ebû'z-Zevvâd Müferric, belâgat ve kıtâbet konusunda yeterli olmadığı halde sadece kendisine duyulan güven sebebiyle

le vezir tayin edilmiş, vezirlik ve reisliği birlikte yürütmüş, ancak XII. yüzyılın ikinci yarısından sonra reislikle vezirlik görevi aynı kişiye verilmemiştir. Halep'te reîsülahdâslar (milis kuvvetlerinin lideri) aynı zamanda reîsülbeled olarak görev yapmıştır. Dimaşk'taki Süfî ve Temîmî aileleri reislik görevini veraset yoluyla üstlendikleri halde Halep'te reisliğin bu yolla intikal etmediği görülmektedir. Benî Bedî' ailesine mensup bazı kişiler reislik ve vezirlik görevlerini birlikte yürütmüşlerse de iki daire birleştirilmeyip ayrı ayrı çalışmıştır. IV-V. (X-XI.) yüzyıllarda Horasan ve Mâverâünnehir gibi bölgelerde reisler hem devletin hem de halkın temsilcisi olarak görev yaparlardı. Bunlar buldukları şehirlerin meşhur ve önemli simalarıydı. Reisler Büveyhîler ve Selçuklular döneminde Şiraz ve Rey'de, Sâmânîler devrinde Buhara'da önemli siyasi faaliyetlerde bulunmuşlardır. Nişâbur şehrinde Mikâfîler ailesine mensup reisler Sâmânîler ve Gazneliler zamanında önemli diplomatik görevler üstlenmişlerdir. Dimaşk ve Mısır'daki idarî görevlerini nesiller boyu sürdüren Kalânîsi ailesi halk tarafından seviliyordu. 548'de (1153-54) Dimaşk'ta karışıklıkların çıkması üzerine şehrin reisliğine getirilen İbnü'l-Kalânîsî'nin yeğeni Ebû Gâlib Radîyyüddin Abdülmün'im, akrabalarını yanına alarak şehri dolaşıp halkı ve askerleri yatıştırmış, şehirde huzur ve sükûnu sağlamıştır. Ailenin VIII. (XIV.) yüzyılda bile Dimaşk'ın idaresinde söz sahibi olduğu bilinmektedir.

Reisler bu göreve eşrafın kararı ile, veraset yoluyla veya tayinle gelirdi. Her üç halde de reisliğin siyasi iktidarca onaylanması şarttı. Büyük Selçuklular zamanında reisler merkezî hükümet tarafından tayin ediliyordu. Nizâmülmülk, Ebû Ali Hasan el-Menîî'yi Nişâbur'a reis olarak tayin etmişti. Selçuklu sultanları VI. (XII.) yüzyılda da büyük şehirlere reis tayin etmeye devam etmiştir. VI. (XII.) yüzyılın ikinci yarısından itibaren Selçuklular'ın önemli şehirlere sultanın bir temsilcisi sıfatıyla şahne tayin etmeleriyle birlikte reislerin fonksiyonu ve itibarı giderek azalmaya başlamıştır. Dolayısıyla bu yüzyıldan itibaren kaynaklarda reislerden nâdiren bahsedilmektedir.

Öte yandan reislerin memleketleri dışındaki şehirlere tayin edildiği, Horasan'ın Sebzevâr şehri reisi Hamza'nın XII. yüzyılın ikinci yarısında Tebriz ve Merâğa'da reislik yaptığı, birçok reisin dinî ilimlerde temayüz ettiği hatta "fakih" unvanıyla anıldığı görülmektedir. İsfahan'da reislik yapan Hucendîoğulları ile Buhara'daki Burhanoğulları aslında birer ulemâ ailesiydi.

Birçok yerde reisler sadece şehrin değil o şehrin bulunduğu yörenin de reisleri sayılırdı. Halkını düşmanlara ve zalim idarecilere karşı koruması reislerin en önemli göreviydi. Bu amaçla yöre halkından asker toplama yetkileri vardı. Dimaşk reisi Emînüddeve Ebû Muhammed İbnü's-Süfî 488 (1095) yılında şehrin savunmasıyla meşgul olmuştu. Halk tarafından sevilmeyen, yol kesen, soygunculuk yapan, cina-yet işleyen ve kötü insanlarla iş birliği yapan reislerin de bulunduğu, ancak bunların uzun süre bu görevde kalamadığı belirtilmektedir. Yol yapmak, kanal açmak, surları onarmak gibi imar faaliyetleri de reislerin görevleri arasındaydı.

Reisler genellikle zengin kişilerdi. Nitekim Hemedan reisi Seyyid Ebû Hâşim ile Nesâ reisi İmâdüddin Hamza devrin en zenginleriydi. Nesâ reisinin yaptırdığı külliye fakihler, sûfiler, Ehl-i beyt mensupları ve yolcular için ayrı binalar vardı; bu külliye Moğol istilâsının ilk zamanlarında da faaliyetini sürdürmüştür. Nizâmülmülk *Siyâsetnâme*'sinde reisin evinin kapısının misafirlere, yolculara, ilim adamlarına daima açık olması, Tanrı'nın kullarına hizmet etmesi, elinden geldiği kadar sadaka vermesi gerektiğini söyler. Reislerin yaptıkları hizmetler karşılığında devletten ne şekilde ücret aldıkları konusunda yeterli bilgi yoktur. Muhtemelen kendilerine bir yerin gelirinin tahsis edildiği, ayrıca halkın da vergi ödediği söylenebilir.

Kaynaklarda reislik kurumuyla ilgili bazı ayrıntılı bilgilere rastlanmaktadır. Tuğrul Bey'in 454 (1062) yılında Azerbaycan'daki Hoy şehrine geldiğinde halktan kendisine tâbi olup vergi vermelerini istediği, olumsuz cevap alması üzerine Reis Yûsuf ile yeğeni Mûsâ'yı tutuklayıp Ömer b. Sahtkân'ı reis yaptığı; Berkıyruk'un Rey'de tahta oturduğunda Rey reisi Ebû Müslim'in değerli taşlarla süslenmiş altın bir tacı sultanın başına koyduğu; reis Ebû Müslim'in Hasan Sabbâh'a çok iyi davranan Nizâmülmülk'ü uyardığı ve tutuklanması için seferber olduğu; Irak Selçuklu Sultanı Arslanşah b. Tuğrul'un Hemedan reisi Fahrüddeve'nin kız kardeşi Sitti Fatma Hatun ile evlendiği (Cemâziyelevvel 571 / Kasım-Aralık 1175) ve bir süre Seyyidler'in sarayında oturduğu; 617 (1220) yılında Hemedan'a yaklaşan Moğollar'ı şehrin Seyyidler ailesinden olan reisinin hediyelerle karşıladığı, bundan memnun kalan Moğollar'ın buraya bir şahne tayin edip geri döndükleri, bir süre sonra Moğollar'ın yeniden hediye istemeleri üzerine reisin karşı koyacak güçleri olmadığını belirterek Moğol-

lar'ın isteklerinin yerine getirilmesini halka tavsiye ettiği, ancak halkın reise ağır sözler söyleyip savaşıma karar verdiği; 622 (1225) yılında Tebriz'de reis ve şehrin ileri gelenlerinin toplanıp isyana kalkıştıkları, durumu öğrenen Celâleddin Hârizm-şah'ın onları yakalatıp reisi öldürttüğü bu tür bilgiler arasında zikredilebilir.

Ayrıca çeşitli meslek erbabının din, mezhep, kabile ve cemaat mensuplarının başkanlarına da reis denilirdi.

BİBLİYOGRAFYA :

Nerşahi, *Târîh-i Buḥârâ* (nşr. Müderris-i Raza- vî), Tahran 1317, s. 24; Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Târîh* (nşr. Kâsım Ganî – Ali Ekber Feyyâz), Tahran 1324 hş., s. 470, 610; Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme* (nşr. Abdürrahîm Halhalî), Tahran 1310, s. 16, 19, 33; a.e. (Köymen), s. 31, 35, 50; İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Amedroz), s. 132-144, 145, 224-231, 257, 261, 277, 278, 307-329; *Azîmi Tarihi: Selçuklularla İlgili Bölümler: h. 430-538* (nşr. ve trc. Ali Sevim), Ankara 1988, s. 25, 30, 40, 41, 43, 45, 48, 64, 65, 66, 67; Beyhakî, *Târîh* (Behmenyâr), s. 75-269; İbn Münkiz, *el-İ'tibâr* (nşr. Kâsım es-Sâmerrâî), Riyad 1407/1987, s. 100, 222-223; Râvendî, *Râhatü's-şudûr*, s. 141, 163-164, 301, 342-343, 349-353, 381; a.e. (Ateş), s. 137, 159, 286, 316, 317, 322, 324, 325, 351; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 214, 215, 316, 649, 661; XI, 234, 282, 311; XII, 185, 377, 380, 381, 437; Muhammed b. Ahmed en-Nesevî, *Siretü's-Sultân Celâleddin Mengübertü* (nşr. Ahmed Hamdî), Kahire 1953, s. 68-69, 84, 94; Bündârî, *Zübdetü'n-Nuşra*, s. 17-98, 102, 154, 162-163, 221; a.e. (Burslan), s. 100, 103, 143, 144, 152, 153, 202; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 488, 502, 503, 532, 549-550, 562-563, 564, 581, 643, 648; Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvîni, *Âşârü'l-bilâd*, Beyrut 1960, s. 465-466; Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *Câmi'ü't-tevârih* (nşr. Ahmed Ateş), Ankara 1960, s. 56, 75, 175, 179; V. V. Barthold, *Turkestan down to the Mongol Invasion*, London 1928, s. 326-327, 342, 353-355, 379, 430; Cl. Cahen, *La Syrie du nord*, Paris 1940, s. 195-196; N. Elisséef, *Nûr ad-Dîn*, Damas 1967, I-III, bk. İndeks; *el-Muhtârât mine'r-resâ'il* (nşr. İrc Efşâr), Tahran 2535 şş., s. 22, 89; A. Havemann, "The Vizier and the Ra'is in Saljuq Syria: The Struggle for Urban Self-Representation", *LJMES*, XXI/2 (1998), s. 233-242; a.mlf., "Ra'is", *EP* (İng.), VIII, 402-403; C. E. Bosworth, "Ra'is", a.e., VIII, 403; Abdülkerim Özyayın, "İbnü'l-Kalânîsî", *DİA*, XXI, 99.

FARUK SÜMER

REISKE, Johann Jacob (1716-1774)

Şarkiyatçılığın öncülerinden,
İslâm nümismatiğinin kurucusu,
Grek ve Bizans uzmanı.

Saksonya'nın Zörbig kasabasında yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi ve bir yetimhanede büyüdü. Zörbig ve Halle'de ilk ve orta öğrenimini bitirdikten sonra 1733'te girdiği Leipzig Üniversite-

Johann
Jacob
Reiske

si'nde klasik diller ve Grek edebiyatı okudu; kendi imkânlarıyla Arapça öğrendi. Talebeliği sırasında Şehâbeddin İbn Arabşah'ın Timur biyografisi (*'Acâ'ibü'l-makdûr fî nevâ'ibi [ahbâri] Tîmûr*) üzerinde çalıştı, bir Hermes risâlesini (*Risâletü Hermes fî mu'âzeleti'n-nefs*) ve Harîrî'nin *el-Makâmât*'ından 26. makâmeyi Latince'ye çevirdi. 1738 yılında diplomasını alınca Leiden'e gitti. 1746'da *Miscellaneae aliquot observationes medicae ex Arabum monumentis* (eski Arap eserlerinde yer alan bazı tıbbî mülahazalar) başlıklı teziyle doktorasını vererek Leipzig'e döndü. Ancak eserinde kullandığı bazı ifadeler yüzünden dönemin önde gelen teologları tarafından materyalist olmakla suçlandı ve üniversitede görev alması engellendi. Bir süre Latince ve Yunanca dersleri vererek ve Latince'ye tercüme yapılarak geçimini sürdürdü. Ardından İslâm tarihine giriş niteliğindeki eseri *Prodidagmata*'yı Saksonya kralının oğlu Friedrich Christian'a sundu ve bu sayede profesör unvanıyla birlikte 1755 yılına kadar devam edecek bir burs kazandı. 1758'de bir liseye müdür oldu. 1774'te veremden öldü.

XVIII. yüzyılda Avrupa'da yetişen en önemli Arap dili ve edebiyatı araştırmacısı ve şarkiyatçılığın öncülerinden olan Reiske yaptığı çalışmalarla İslâm nümismatiğinin kurucusu kabul edilir. Eserlerinde yaşadığı dönemin aydınlarında ön plana çıkan dünyaya açılma ve Avrupa dışındaki kültür ve medeniyetleri tanıma eğilimini dile getirmiş, fakat bu tutumuyla ve bilhassa İslâm'ı ve İslâm kültürünü yüceltirmekte nitelikte görülen ilmî tavrıyla kilise çevrelerinin düşmanlığını kazanmıştır. Bu durum, hayatının büyük bir kısmında karşı karşıya kaldığı maddî güçlüklerin sebebi kabul edildiği için kendisine "Arap edebiyatı şehidi" denilmektedir (Fück, *Die Arabischen Studien*, s. 125). Reiske, Arap edebiyatı hakkında yaptığı çalışmalardan dolayı iltifat göremeyince Grek ve Bizans

edebiyatına yönelmiş, bu alanda da çok önemli eserler vermiştir (Abdurrahman Bedevî, s. 207-208). Çalışmalarının bir kısmı kendisi, bir kısmı ölümünden sonra eşi Ernestine Christine Reiske, terekesi arasında bulunan diğer bir kısmı da çeşitli ilim adamları tarafından bazı eklerle birlikte neşredilmiştir.

Eserleri. 1. *Tharaphae Moallakah cum scholiis Nahas* (Leiden 1742). Tarafe b. Abd'in *Mu'allaka*'sının önemli bir giriş yazısı, Ebû Ca'fer en-Nehhâs'ın şerhi ve açıklamalı Latince tercümesiyle birlikte neşredir. 2. *Miscellaneae aliquot observationes medicae ex Arabum monumentis* (Leipzig 1746, 1776). Reiske'nin doktora tezidir. 3. *Abulfeda Annales Moslemici* (I: Leipzig 1754; I-V: Copenhagen 1789-1794; J. J. Chr. Adler ile). Ebü'l-Fidâ'nın *el-Muhtâşar fî ahbâri'l-beşer*'inin Avrupa'da daha sonra gelişecek İslâm tarihçiliğinin temel müracaat kitabı olan Latince tercümesidir. 4. *Abi'l-Walidi İbn Zeiduni Risalet seu epistolium arabice et latine cum notulis edidit J. J. Reiske* (Leipzig 1755). İbn Zeydûn'un İbn Abdûs'a gönderdiği mektubun Arapça metni, Latince tercümesi ve Reiske'nin İbn Nübâte el-Misrî şerhine dayanarak yaptığı açıklamalardan oluşur. 5. *Thograis sogenannte Lamisches Gedicht. Aus dem Arabischen übersetzt. Nebst einem kurzen Entwurf der arabischen Dichterey* (Dresden 1756). Tuğrâ'nin *Lâmiyyetü'l-'Acem*'inin Almanca'ya tercümesidir. 6. *Sammlung einiger arabischer Sprüchwörter, die von den Stecken oder Stäben hergenommen sind* (Leipzig 1758). Bazı Arap atasözlerinin Almanca karşılıklarından ibarettir. 7. *Proben der arabischen Dichtkunst in verliebten und traurigen Gedichten, aus dem Motanabbi, Arabisch und Deutsch, nebst Anmerkungen* (Leipzig 1765). Mütenebbî'nin divanından seçilmiş gazel beyitleriyle iki mersiyenin Almanca tercümesi ve bazı notlarla neşridir. 8. *Prodidagmata ad Hagji Chaliŧae librum memorialem rerum a muhammedanis gestarum exhibentia introductionem generalem in historiam sic dictam orientalem* (Leipzig 1766, 1786). Kâtib Çelebi'nin *Takvîmü't-tevârih*'inden hareketle yazılmış İslâm tarihine genel giriş mahiyetinde bir eserdir. 9. *Hermes Trismegistus an die menschliche Seele arabisch und deutsch* (Leipzig 1870). Öğrenciliğinde Latince'ye çevirdiği ilk Arapça eserdir. 10. *Coniecturae in Jobum et proverbia Salomonis cum eussdem oratione de studio ara-*